

SYNTETICKÁ ALTERNATÍVA TRADIČNÉMU PRIESTOROVÉMU VYSVETLENIU POUŽÍVANIA PREDLOŽIEK *na* A *v* S LOKÁLOM NA VYJADRENIE UMIESTNENIA V PRIESTORE

The traditional explanation for the use of the Slovak prepositions *na* and *v* with ablative for expressing spatial location is a solution for only this particular question. We propose an alternative that explains synthetically this one and other alternations: *count / mass nouns, perfective / imperfective verbs*. Their nexus rests on the lexical-semantic aspect, a set of contrasted theories that, if on one hand have been applied to many chapters of the grammar, on the other hand have not been applied to the study of the use of the prepositions yet. To do so it is necessary to abandon the idea of explaining the use of the prepositions by means of characteristics in order to do it by means of relations.

Úvod

Sme natoľko zvyknutí na priestorové vysvetlenie používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore, že sa nazdávame, že iné vysvetlenie ani nie je možné. A keby aj bolo možné, tak by asi nebolo potrebné, lebo vysvetlenie, ktoré máme, už bolo dostatočne overené.

Alternatíva, ktorú navrhuje táto práca, sa zhoduje v mnohých ohľadoch s tradičným vysvetlením. Oproti nemu má však jednu výhodu: transkategoriálnu súvislosť. Na základe predloženej alternatívy je možné vysvetliť rozdiely medzi *počítateľným podstatným menom / nepočítateľným podstatným menom, slovesom v dokonavom vide / slovesom v nedokonavom vide* a *predložkou v / predložkou na* koherentným spôsobom. Existujú rovnaké teoretické princípy, ktoré vysvetľujú tieto tak rozdielne opozície. V porovnaní s predloženým návrhom, sa tradičné priestorové vysvetlenie *na* a *v* javí ako vysvetlenie izolované. Plní svoju funkciu, bezpochyby vysvetľuje používanie *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore, ale neslúži na nič viac. Možno ho aplikovať iba na určitú zásuvku gramatickej skrine.

Prvá kapitola tejto práce sa v krátkosti zaoberá otázkou tradičného, všeobecne akceptovaného, priestorového vysvetlenia používania predložiek *na* a *v* s lokálom na

vysvetlenie umiestenia v priestore. Je to intuitívne a jednoduché vysvetlenie, čo je jednou z jeho silných stránok. V jeho prospech hovorí aj celá lingvistická tradícia, ktorá ručí za jeho oprávnenosť. Autori, ktorí sa tomuto vysvetleniu venovali, upozorňujú rovnako aj na jeho nedostatky, ktoré zriedka dosahujú status výnimiek.

Druhá kapitola sa zaoberá teoretickými základmi následného alternatívneho vysvetlenia. Jeden základ tvoria lexikálny vid a sémantická kvantifikácia. Samy osebe však tieto teórie nie sú schopné odlíšiť používanie *na* a *v*. Ich hlavným nedostatkom je, že pripisujú predmetom štúdia charakteristiky: taká slovesná forma *je* dokonavá, také podstatné meno *je* počítateľné, alebo taká predložka *má* taký význam. Namiesto charakteristík, alternatíva opisuje vzťahy, čo je práve to, čo vyjadrujú predložky. Takto, jej druhý základ spočíva v dvoch teóriách týkajúcich sa vzťahov: prvá teória je matematickej povahy a študuje vzťahy medzi množinami s konečným a nekonečným počtom prvkov, vzťahy, ktoré sú tiež nazývané *funkciami*. Druhá teória je perceptuálnej povahy a študuje vzťahy medzi pozadím a tvarom.

Tretia kapitola predstavuje alternatívne vysvetlenie, ktoré sa odvodzuje od predložených teórií. Vysvetlenie sa postupne rozvíja skúmaním konkrétnych opozícií používania *na* a *v*.

1. Priestorové vysvetlenie

Krátky slovník Slovenského jazyka (Kačala – Pisarčíková, 1989) definuje predložky *na* a *v*, keď sa používajú s lokálom na vyjadrenie umiestenia v priestore takto:

NA: “Miesto na povrchu al. prostredie”

V, VO: “Miesto, vnútri ktorého sa niečo deje, prostredie al. všeob. priestorový význ.”

Definícia slovníka sa vzťahuje na veľký počet použití predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestenia v priestore, ale nie na všetky. Napríklad, v dvojici *na fakulte / v budove* je zrejmé, že ten, kto pracuje v budove, vykonáva svoju činnosť vnútri. Avšak ten, kto pracuje na fakulte, ju nevykonáva na jej povrchu.

Ján Horecký (1998) študuje literatúru o tejto téme zverejnenú pred jeho článkom, celkom 17 prác, a dodáva: predložkami *na* a *v* „sa vyjadruje predovšetkým priestorová situácia vnútri – na povrchu, ale aj v centre – na periférii“. Analógiami *vnútri – centrum* a *povrch – periféria* vysvetľuje väčšinu prípadov používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore. Pre ostatné prípady, ktorých počet je obmedzený, zavádza diferenciáciu *otvorený priestor / uzavretý priestor* a pojem *inštitúcia*, ale vždy vo všeobecnom rámci opozície prvých dvoch základných analógií. A to je aktuálny stav otázky. Od Horeckého práce sa nevyskytli podstatné prínosy.

Na nasledujúcich stránkach sa budeme stále vracat' k Horeckého práci. Berúc do úvahy jeho vysvetlenie, prípady, v ktorých priestorové vysvetlenie používania predložiek buď nie je intuitívne, alebo nezodpovedá priamo základným parametrom vnútri, von, centrum, periféria sú tieto:

1. Patričnosť k inštitúcii: pracovať na katedre, na ministerstve, kde sa na prvý pohľad zdá, že sa dej neuskutočňuje ani na povrchu ani na periférii.

2. Účasť na akcii: účasť na koncerte, na pretekoch, kde sa na prvý pohľad zdá, že účasť na týchto podujatiach sa neuskutočňuje ani na povrchu ani na periférii.

3. Podstatné mená, v ktorých sa pripúšťa používanie *na* ako aj *v*: na dvore / vo dvore, na dedine / v dedine, na Vrútkach / vo Vrútkach, na Liptove / v Liptove.

4. Dvojice *v internáte / na internáte*, *v predajni / na predajni*, kde Horecký odporúča variant s predložkou *v*.

Ako bolo povedané, Horecký vysvetľuje vhodne tieto štyri prípady, no vysvetlenie posledného časom stratilo na platnosti. Za osem rokov, ktoré ubehli od Horeckého odporúčania používať spojenia *v predajni* a *v internáte*, sa jeho radami riadili Slováci v spojitosti so slovom *predajňa* ale nie v spojitosti so slovom *internát*. Nie je potrebná žiadna zložitá lingvistická štúdia, aby sme si to overili. V našom prípade výsledky vyhľadávača

Google (2007) majú tú istú argumentačnú silu: v korpuse slovenských dokumentov na internete, ktoré sú relevantné pre tento vyhľadávač, sa spojenie *na internáte* nachádza 25.400 krát. Jeho protivník, odporúčané *v internáte*, sa nachádza iba 9.310 krát.

Teda priestorové vysvetlenie používania predložiek *na* a *v* s lokálom sa ukazuje ako skvelé riešenie na túto alternanciu. Je to jednoduché, intuitívne, tradičné a overené vysvetlenie, ktoré platí na 99% prípadov. Pokiaľ ide o používanie *na* so slovom *internát*, príčiny jeho atypického vývinu zatiaľ zostávajú nejasné. Nebolo by to prvýkrát, čo by štúdium zdanlivo nepodstatnej výnimky malo za následok hlbšie implikácie.

2. Teoretické základy alternatívneho vysvetlenia

V tejto kapitole zoznámime čitateľa s teóriami, ktoré použijeme v návrhu alternatívy priestorovému vysvetleniu používania predložiek *na* a *v* s lokálom. Ich inventár je nasledujúci: (1) teória, ktorá dáva do súvisu vid s inými gramatickými kategóriami, (2) teória množín, zvlášť teória nekonečných množín, (3) kognitívna diferenciácia medzi charakteristikou a vzťahom a (4) perceptuálna diferenciácia medzi pozadím a tvarom.

Začneme teóriou, ktorá dáva do súvisu vid s inými gramatickými kategóriami. Vid nie je kategória výlučne slovesná. Rovnako ako funguje v slovesách, funguje aj v podstatných menách. Preto sa opozícia *dokonavý* / *nedokonavý* pri slovesách vysvetľuje úplne rovnakým spôsobom ako opozícia *počítateľné* / *nepočítateľné* pri podstatných menách (Langacker, 1987, s. 80).

Násobenie a delenie homogénnych a heterogénnych substancií ukazuje presnú paralelu s násobením a delením dokonavých a nedokonavých dejov. Tieto matematické operácie sú dôležité, pretože od nich sa odvádzajú vlastnosti homogenita, expanzibilita, delimitabilita a replikabilita (Langacker, op. cit., s. 81).

Takto, pokiaľ ide o denotát podstatných mien, substancie ako bicykel, stôl alebo list sú počítateľné. Násobenie týchto substancií implikuje replikáciu exemplárov (replikabilita)

a vytvorenie hraníc medzi nimi (delimitabilita): tri bicykle, štyri stoly, päť listov. U všetkých týchto exemplárov sa vie, kde sa začínajú a kde sa končia. Ich delenie implikuje deštrukciu exemplárov (Jackendoff, 1991, s. 16): pol bicykla nie je bicykel, noha stola nie je stôl, list rozdelený na kúsky odumrie. Na druhej strane, substancie ako voda, ryža alebo trávnik sú nepočítateľné. Násobenie týchto substancí neimplikuje násobenie ich počtu, ale ich množstva, to znamená, substancia sa zväčší (expanzibilita). Výsledkom nie sú tri vody, ale trojnásobné množstvo vody; nie štyri ryže, ale štvornásobné množstvo ryže; nie päť trávnikov, ale päťnásobné množstvo trávniku. Po násobení nie je možné nájsť vnútorné hranice vo výslednej substancii (homogenita).

Pokiaľ ide o denotát sloves, deje ako dojesť, uhasiť alebo dôjsť sú dokonavé. Násobenie týchto dejov implikuje replikáciu jednotlivých dejov (replikabilita) a vytvorenie hraníc medzi nimi (delimitabilita): trikrát dojesť, uhasiť štyri ohne, dôjsť päť krát na vrchol. U všetkých týchto dejov sa vie, kde sa opakovania začínajú a kde končia. Ich delenie implikuje deštrukciu dejov: jesť napoly, nie je dojesť; oheň uhasený napoly, nie je uhasený oheň a ak zastaneš na pol ceste, nedôjdeš. Na druhej strane, deje ako chodiť, žiť alebo čakať sú nedokonavé. Násobenie týchto dejov neimplikuje násobenie ich počtu, ale ich trvania, ktoré sa zväčší (expanzibilita). Ten istý dej chodiť môže trvať tri, štyri kilometre, život môže trvať dvadsať alebo šesťdesiat rokov, čakajúc na niekoho možno stráviť dve minúty ale aj hodiny. Po násobení nie je možné nájsť vnútorné hranice vo výsledných dejoch (homogenita).

Syntéza, ktorá zahrňuje slovesné a menné kategórie nekončí tu. Brinton (1995, s. 27) tvrdí, že vlastnosti, na ktoré sme poukázali, sú všeobecné vlastnosti menných prísudkov. De Miguel (1999, s. 2977 – 3060) na nich poukazuje v prídavných menách, príslovkách, časticiach zámenného pôvodu a syntaktických konštrukciách. Už nehovorí o slovesnom vide ale o vide lexikálno-syntaktickom.

Žiaden zo spomínaných autorov nespája však vid s predložkami. A je to preto, lebo kategória vidu sa zakladá na priradovaní sémantických vlastností: vlastnosťou takého slovesa je, že označuje opakovanie deja, alebo vlastnosťou takého podstatného mena je, že označuje počítateľnosť látky. A v tom spočíva problém: predložky nepripúšťajú takéto priradovanie vlastností.

Predložky sú prvky, ktoré vytvárajú vzťahy. A práve v tejto schopnosti sa ešte nehládala vidovosť; pretože vzťah sa nedefinuje na základe vlastností. Jedna a tá istá realita sa dá opísať buď prostredníctvom vlastností alebo prostredníctvom vzťahov. Vlastnosti zodpovedajú menej rozvinutému spôsobu vysvetlenia reality. Inhelder a Piaget (1999) na to poukázali nasledujúcim experimentom:

Naliali do piatich pohárov päť bezfarebných tekutín. Určitá kombinácia dvoch nefarebných tekutín spôsobila chemickú reakciu, ktorej výsledkom bola žltá tekutina. Úlohou skúmaného subjektu bolo kombinovať tekutiny, až kým subjekt nedosiahne, aby určitá kombinácia tekutín mala žltú farbu a pritom odpovedať na otázku, prečo sa zrazu objavila žltá farba. Deti od dvoch do siedmich rokov kombinovali tekutiny podľa náhody a keď boli unavené, prestali kombinovať. Ak náhodou trafili správnu kombináciu a dostali žltú farbu, na horeuvedenú otázku odpovedali „žltá farba prišla z oblakov” alebo „to urobilo slnko”. Deti od siedmich do jedenástich rokov kombinovali tekutiny tiež podľa náhody, kým netrafili správnu kombináciu. Na otázku odpovedali, že žltá farba bola *vlastnosťou* tekutín, ktoré kombinovali, pretože tieto tekutiny majú v sebe schopnosť stať sa žltými. Deti staršie ako jedenásť rokov vypracovali plán a podľa neho vyskúšali všetky možné kombinácie. Na otázku odpovedali, že žltá farba je výsledkom odvodeným zo *vzťahu* medzi dvoma určitými tekutinami.

Tento experiment naznačuje, že cesta k alternatívnemu vysvetleniu používania *na* a *v* vedie cez štúdium vzťahov, a nie cez štúdium vlastností. Štyri uvedené vlastnosti,

homogenita, expanzibilita, delimitabilita a replikabilita, sa odvídzajú od vzťahov medzi množinami, ktoré tiež nazývame *funkciami*.

Teória množín je jedným zo základov všeobecnej teórie kvantifikácie (Verkuyt, 1993, s. 83) a zároveň jedným zo základov modernej koncepcie vidu. V sedemdesiatych rokoch vychádzajúc z analýz podobných tej, ktorú sme uviedli vyššie (*dojest', uhasit', dôjsť* proti *chodiť, žiť, čakať*) získavala na vážnosti myšlienka *homogenity* (Verkuyt, op. cit., s. 198). Interval je považovaný za homogénny ak je jeho štruktúra rovnaká ako štruktúra ktoréhokoľvek jeho subintervalu. Definícia homogenity siaha v západnej kultúre ku gréckym filozofom, ale kto ju v 18. storočí matematicky sformuloval bol Georg Cantor, otec teórie nekonečných množín (Dauben, 1990). Cantor tiež dokázal, že funkcia medzi nekonečnými množinami nazývaná *delenie* vytvára podmnožiny rovnakej veľkosti ako delenec. Paralela medzi nekonečnými podmnožinami rovnakými ako množina, od ktorej pochádzajú a homogénnymi subintervalmi rovnakými ako interval, od ktorého pochádzajú sa ukáže rozhodujúcou pri výbere predložky *na*.

Predložky *na* a *v* definujú funkciu medzi množinou a podmnožinami; nazvime ich pozadie a tvary, obsahujúce a jeho obsahy. Ak sa pomer medzi oboma dá vyjadriť prirodzenými číslami (1:1, 1:3000, 1:50), potom sa používa *v*. Ak sa pomer medzi oboma nedá vyjadriť prirodzenými číslami, pretože obsah smeruje k nekonečnu ($\infty:1$), vtedy sa používa *na*. Vo výraze ako *palacinka* (obsah) *je na tanieri* (obsahujúce), možno nebude zrejmé na prvý pohľad aký je pomer, ktorý ich spája, alebo aspoň nebude také zrejmé na prvý pohľad ako pochopiť, aký je ich priestorový vzťah. Operácie násobenia a delenia obsahujúceho a obsahov objasňujú, aký je tento matematický pomer. Všetky tieto myšlienky sa detailne rozoberajú v nasledujúcej kapitole.

Na základe uvedených teórií sa už začína črtat' alternatíva priestorovému vysvetleniu používania *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore, ktorá neberie do úvahy

vlastnosti týchto predložiek, ale pomer medzi množinami, ktoré práve *na* a *v* dávajú do súvisu.

3. Nepriestorové vysvetlenie používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore

Osem nasledujúcich odstavcov komentuje týchto osem opozícií: na tanieri / vo fľaši; na internáte / v hoteli; na sídlisku / v meste; na štadióne / v kine; na fakulte / v budove; na úrade práce / v kancelárii ministra; na Slovensku, na ostrove / v Slovenskej republike; na dvore / vo dvore.

3.1. Na tanieri / vo fľaši

Rovnako ako slovník tak aj Horecký vysvetľuje túto opozíciu priestorovým spôsobom: Niet pochyb, že to, čo dáme na tanier bude na jeho povrchu a to, čo dáme do fľaše bude v jej vnútri. Avšak je možné vysvetliť túto opozíciu iným spôsobom: To, čo je na tanieri, bude na tanieri, aj ak to znásobíme. Navrch palacinky, ktorá je na tanieri, môžeme položiť ďalšiu a ďalšiu a ešte ďalšiu. Všetky budú na tanieri. Na tanier sa vojde naozaj vysoký počet palaciniiek a ak ich navrstvíme pekne, môžeme začať vytvárať palacinkovú vežu, ktorej vrchol bude siahať do nekonečna. Aj tak budú všetky palacinky na tanieri.

Naopak, to, čo je vo fľaši, prestane byť vo fľaši, ak to znásobíme. Ak prilejeme víno k vínu vo fľaši, ktorá je plná, vyleje sa. Vieme presne, aké množstvo vína sa vojde do fľaše: liter. Je to napísané na nálepke. A do fľaše sa vojde iba toto množstvo vína a to je konečné množstvo.

Nie je ťažké overiť si, že do každej fľaše sa vojde pevne stanovené množstvo tekutiny, ktoré sa vyjadruje prirodzenými číslami. Takýto pomer medzi obsahujúcim a obsahom vyjadruje slovenský jazyk predložkou *v*. Na druhej strane, vzťah medzi objemom taniera a jeho možným obsahom je úplne odlišný. Ide o pomer, kde miera možného obsahu má vo vzťahu k obsahujúcemu tendenciu k nekonečnosti. Takýto pomer vyjadruje slovenský jazyk

pomocou predložky *na*.

To, čo sme práve urobili, bolo, že sme znásobili obsah. Protiklad *na* / *v* sa tiež prejavuje ak rozdelíme obsahujúce:

Ak tanier nevydrží váhu palacinkovej veže siahajúcej k nekonečnu a rozbije sa na štyri časti, na každej jednej z častí budú palacinky. Všetky palacinky zostanú *na*. V prípade fľaše vína je to naopak. Ak ju rozdelíme na štyri časti, nie je možné do každej zo vzniknutých častí naliať víno. A ak aj nalejeme víno, víno už nebude *v*.

Navrhované vysvetlenie opisuje používanie *na* a *v* prostredníctvom vzťahu medzi obsahujúcim a obsahom. Povaha ich pomeru je viditeľná na základe vykonania jednoduchých matematických operácií násobenia a delenia; nie je to vysvetlenie priestorové. Alternatívne vysvetlenie možno tiež aplikovať aj na iné prípady používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore:

3.2. Na internáte / v hoteli

Internát a hotel sú dve veľmi podobné budovy. Prečo sa teda v prvom prípade uprednostňuje predložka *na* a v druhom, predložka *v*? Pokúsime sa to vysvetliť prostredníctvom násobenia ubytovaných v jednej a v druhej budove. Teoreticky je hranicou tohto fiktívneho násobenia nekonečno.

Ktorá množina je väčšia, množina postelí v hoteli s nekonečným počtom postelí alebo množina ľudí, ktorí sa v ňom môžu ubytovať? Čitateľ, ktorému je známa teória množín, už pozná riešenie: obidve množiny sú rovnako veľké. Týmto problémom sa zaoberal matematik Georg Cantor. Chcel zistiť, ktorá z dvoch daných množín bola väčšia a to, čo urobil, bolo, že spájal prvky jednej s prvkami druhej. V prípade, že by v jednej množine zostali prvky bez páru, tá by bola väčšia. Ak by však bolo možné nájsť pár pre každý prvok, znamenalo by to, že obe množiny sú rovnako veľké, čo je aj prípadom problému hotela s nekonečným počtom postelí, ktorý sme nastolili. V našom hoteli bude vždy možné nájsť posteľ pre každého hosťa

a každému ubytovanému bude prislúchať len jedna posteľ. Vzťah medzi nekonečným počtom postelí a nekonečným počtom hostí v našom hoteli je pevný pomer vyjadriteľný prirodzenými číslami, je to pomer 1:1. Tento pomer medzi obsahujúcim a obsahom vyjadruje slovenský jazyk pomocou predložky *v*.

Pokúsme sa teraz vyriešiť nový problém. Ktorá množina je väčšia: množina postelí na internáte s nekonečným počtom postelí alebo množina študentov, ktorí sa na ňom môžu ubytovať? Čitateľ, ktorému je známa slovenská realita už pozná odpoveď: na slovenskom internáte je vždy viac študentov ako postelí. Ale odpoveď nemôže byť intuitívna, vráťme sa ku Cantorovej teórii. Ak priradíme nekonečný počet postelí na našom internáte študentom, ktorí sú na ňom ubytovaní, zistíme, že, ak priradíme každému študentovi jednu posteľ, nájdeme študentov, ktorí sú na internáte ubytovaní, ale neprislúcha im žiadna z internátnych postelí. Sú to študenti, ktorí spia na prístelkách, tí, ktorí na internáte bývajú načierno, tí, ktorí prídu na návštevu a zostanú na ňom spať... To znamená, že počet študentov na internáte je väčší ako počet jeho nekonečných postelí. Nech sa to zdá akokoľvek neuveriteľné, internát s nekonečným množstvom postelí nemá dostatok postelí, ktoré by prislúchali študentom, ktorí na ňom žijú. Medzi nekonečným počtom postelí na internáte a počtom jeho ubytovaných nie je konštantný vzťah, ktorý by sa dal vyjadriť prirodzenými číslami. Aký je to teda vzťah? Na hypotetickom internáte, ktorý sme navrhli, je počet študentov rovný $\aleph_1$, to znamená nekonečne vyšší počet ako počet jeho nekonečných postelí.

Tento pomer, kde veľkosť možného obsahu smeruje k nekonečnu vo vzťahu k veľkosti obsahujúceho, vyjadruje slovenský jazyk predložkou *na*.

3.3. Na sídlisku / v meste

Prečo sa so slovom *sídlisku* používa predložka *na* a so slovom *meste* predložka *v*? Avšak keď hovoríme o obývanej ploche, ktorá nás obklopuje, sídlisko a mesto nie sú koniec koncov až také rozdielne veci. Násobenie a delenie týchto dvoch obývaných plôch a ich

obyvateľov nám poskytne rovnako správny kľúč ako Horeckého opozícia centrum / periféria.

Každý deň vidíme, ako sa zvyšuje počet obyvateľov sídlisk a miest, tých obyvateľov, ktorí sú *v* alebo sú *na*. Z intuitívneho hľadiska je možné tiež vynásobiť veľkosť sídliska alebo mesta, aby sa do nich vošli toľkí obyvatelia. Avšak na to, aby táto hypotéza mala vedeckú hodnotu, je potrebné získať dôkaz, že je to skutočne tak. A je to práve tu, kde sa začínajú problémy, lebo matematické dôkazy nepotvrdzujú na 100% hypotézu našej intuície. Pozrime sa teda, čo sa stane, ak vynásobíme sídliská a mestá:

Ak vynásobíme mesto číslom štyri a položíme štyri takto získané mestá jedno vedľa druhého, budeme mať štyri rôzne mestá, každé jedno so svojim mestským úradom, svojim hlavným námestím, svojim futbalovým štadiónom a svojim pamätníkom Ľudovíta Štúra. Na základe týchto bodov bude možné vyznačiť hranice medzi štyrmi mestami.

Avšak ak vynásobíme číslom štyri sídlisko a postavíme takto získané sídliská jedno vedľa druhého, nebude možné určiť, či sme dostali štyri rôzne sídliská alebo jedno sídlisko štyrikrát väčšie ako to pôvodné.

Konštatujeme, že by sme mohli pokračovať v násobení tohto veľkého sídliska do nekonečna a mohlo by na ňom žiť vždy viac a viac ľudí. Tento pomer nekonečna k jednému medzi obyvateľmi-obsahom a sídliskom-obsahujúcim sa vyjadruje predložkou *na*. Je pozoruhodné, že mestá získané násobením majú všetky veľkosť pôvodného mesta. Do žiadneho z týchto miest by sa nevošiel nekonečný počet obyvateľov. Podiel obyvateľov vydelený počtom miest sa rovná konštantnému pomeru vyjadriteľnému prirodzenými číslami. V slovenčine sa vyjadruje predložkou *v*.

Predložené pomery sa prejavujú aj v operácii delenia obsahujúceho. Ak rozdelíme obyčajnú množinu, teda množinu, ktorá má konečný počet prvkov, táto stratí svoje vlastnosti a navyše jej prvky jej už nebudú patriť. Naopak, ak rozdelíme množinu nekonečných prvkov, množina nestratí svoje vlastnosti a následkom toho, jej naďalej bude patriť rovnaký počet

prvkov. Paralelne, pri delení homogénnej substancie sa tiež nestrácajú vlastnosti. Tieto myšlienky rozvíjajú nasledujúce príklady:

Predpokladajme, že rozdelíme mesto na štyri rovnaké časti. Ktoej z týchto častí bude patriť mestský úrad, hlavné námestie, mestský futbalový štadión alebo jediný pamätník Ľudovíta Štúra? Časti, ktoré by delením vznikli, by boli rozdielne, ba čo viac, tieto časti by neboli mestami. Alebo by sa mohla nejaká časť považovať za mesto, hoci by nemala mestský úrad alebo futbalové mužstvo? Množina *mesto* stráca svoje vlastnosti, keď ju rozdelíme.

Sídlisko je naopak, čosi monotónne, na sídlisku je veľa rovnakých budov. Ak rozdelíme sídlisko na štyri rovnaké časti, dostaneme štyri rovnaké sídliská, alebo prinajmenšom ekvivalentné z formálneho hľadiska, každé jedno so svojim obchodným domom a svojou školou na určitý počet panelákov. Každá z častí by mala od chvíle rozdelenia vlastnosti potrebné na to, aby sa stala samostatným sídliskom. Množina *sídlisko* nestráca svoje vlastnosti, keď ju rozdelíme.

Následne, nemohli by sme rozdeliť mesto na štyri časti bez toho, aby jeho obyvatelia neprestali byť obyvateľmi mesta. Rovnako, nemohli by sme rozdeliť fľašu na časti, bez toho, aby víno neprestalo byť vo fľaši. Naopak, mohli by sme rozdeliť sídlisko na štyri sídliská bez toho, aby jeho obyvatelia prestali byť obyvateľmi sídliska. Rovnako, môžeme rozdeliť tanier na štyri časti, bez toho, aby palacinky prestali byť na tanieri.

3.4. Na štadióne, v kine

Rozdiel medzi štadiónom a kinom, ktorý chceme zdôrazniť, je, že v kine všetci diváci sedia na svojom mieste, kým na futbalovom štadióne sú aj diváci, ktorí stoja. Tento rozdiel sa zdá banálnym, ale isté je, že za ním nájdeme matematické pojmy spoločné opozíciám, ktorým sme sa venovali v predchádzajúcich odstavcoch. Je ľahké sa presvedčiť, že v kine je jedno sedadlo pre každého diváka. Maximálny počet divákov sa rovná maximálnemu počtu kresiel, teda sa medzi nimi utvára vzťah 1:1. Naopak, na štadióne sú aj diváci, ktorí stoja. Vždy sa

môžu trocha potlačiť, aby sa k nim vošiel ďalší divák. Koľko divákov sa tam ešte môže vojsť? Na rockovom koncerte môže byť toto číslo naozaj vysoké a, keďže za normálnych okolností organizátori podujatia majú tendenciu maximalizovať zisk, bolo by možné uvažovať, že počet vstupeniek, ktorý by sa predal, by smeroval k nekonečnu. V spojení s maratónom sa používa *na*, nie preto žeby sa nejaký bežec mohol ocitnúť na kraji davu, ani preto žeby išlo o akciu pod holým nebom, ale preto, že možný počet účastníkov smeruje k nekonečnu. Ináč je to v prípade predajne, kde maximálny počet zákazníkov zodpovedá počtu košíkov.

Teda predložka *v* označuje konštantný pomer medzi obsahujúcim a obsahom. Predložka *na* zase poukazuje na pomer, kde veľkosť možného obsahu má vo vzťahu k obsahujúcemu tendenciu k nekonečnu.

3.5. Na fakulte, v budove

Aký je rozdiel medzi fakultou, ktorá sa nachádza v budove a jej budovou? Zjavne sa tento rozdiel nedá vysvetliť z priestorového hľadiska, ale dá sa to, ak do otázky zavedieme pojem nekonečna.

Čím viac študentov má fakulta, tým je väčšia. Avšak budova nebude tým väčšia, čím viac študentov bude mať. Mohli by sme sa zaoberať aj detailmi. Je síce pravda, že budova, do ktorej sa nevojde viac ľudí, sa dá prístavbami rozšíriť, alebo, že fakulta a jej vyučujúci majú maximálny počet študentov, ktorým môžu zabezpečiť vyučovanie. No sila argumentu nespočíva v týchto detailoch. Pretože tieto odtienky strácajú akýkoľvek význam, ak zvážime, že navrhované vysvetlenie je súčasťou spoločnej línie, ktorá spája v prvom rade spojenia *na fakulte* / *v budove* s inými prejavmi opozície *na* a *v*, a v širšom kontexte dáva do súvisu opozíciu týchto spojení s inými opozíciami zaradenými do veľmi odlišných gramatických kategórií.

Ale ak sa ešte niekto chce zaoberať detailmi, pozrime sa na nich. Je veľmi ťažké umiestniť desaťtisíc študentov do budovy, kde sa ich vojde tisíc, pretože niet pre nich

všetkých toľko stoličiek. Naopak, je ľahšie umiestniť desaťtisíc študentov na fakultu, kde sa ich vojde tisíc, lebo ustavične sa vytvárajú nové formy štúdia: denné štúdium, diaľkové, tí, ktorí píšu prácu a prídu len na jeden deň, aby ju obhájili, študenti programu Erasmus, ktorí študujú na inom mieste, ale aj tak sú to naši študenti...

Schopnosť, ktorú má fakulta, aby prijala počet študentov smerujúci k nekonečnu, sa vyjadruje predložkou *na*. Neschopnosť jej budovy pojať toľkých študentov je vyjadrená predložkou *v*.

3.6. Na úrade práce, v kancelárii riaditeľa

Koľko ľudí sa vojde na úrad práce v deň, keď prší? Určite všetci. Nezáleží na množstve ľudí, ktorí prídu, určite sa vojdú dnu, keď sa ľudia vnútri troška potlačia. A nikto tak nezostane vonku a nezmokne. Všetci budú na úrade práce. Dokonca aj keby sa všetci dnu nevošli a rad by siahal až na ulicu, ba siahal by až za roh, nič by sa nezmenilo. Aj tak by boli všetci na úrade práce. Je ľahké zhrnúť, že na úrade práce bude množstvo ľudí, ktoré smeruje k nekonečnu.

Na druhej strane, v kancelárii riaditeľa nemôže byť toľko ľudí. Pred jeho pracovným stolom stoja dve prázdne stoličky, čo je maximálny počet návštev, čo naraz prijíma.

Vidíme znova, že tak ako v predchádzajúcich opozíciách, predložka *v* označuje pomer vyjadriteľný prirodzenými číslami. Ak v pomere obsah môže byť nekonečný, potom sa používa predložka *na*.

3.7. Na Slovensku, na ostrove / v Slovenskej republike

Koľko Slovákov sa vojde na Slovensko? Samozrejme všetci, čo sa tam narodí; počet, ktorý v priebehu storočí smeruje k nekonečnu. A koľko ľudí sa vojde na jeden ostrov? Predsa všetci, ktorí sa na ňom narodí, nikto nevyhodí žiadneho novorodenca do mora. A ak by sa na ostrov nový obyvateľ nevošiel, tí, čo na ňom žijú, sa vždy môžu potlačiť a urobiť mu miesto. Schopnosť množiny obsahovať nekonečný počet prvkov vyjadruje slovenský jazyk pomocou

predložky *na*. Vieme, že ostrov je nekonečná množina pretože, hoci by ho zemetrasenie rozdelilo na štyri časti, na každú z jeho častí by sa aj naďalej vošiel nekonečný počet obyvateľov; všetci, ktorí by sa tam narodili. Katastrofa by nemala za následok, že by domorodci zavrhlí svoje morálne princípy a nikto by nevyhodil nikoho do mora. Okrem toho, tí, čo boli pred rozdelením obyvateľmi ostrova, by nimi boli aj po jeho rozdelení. V rovnakom zmysle, ak by sme rozdelili Slovensko na štyri časti, na každú z nich by sa vošli všetci Slováci, ktorí by sa tam narodili. Ba viac, nikto by neprestal byť Slovákom, bez ohľadu na to, v ktorej časti by sa narodil; všetci by hovorili rovnakým jazykom, zachovávali rovnaké tradície a mali spoločnú históriu.

Keď vynásobíme alebo rozdelíme množiny *ostrov* aj *Slovensko*, získame výsledky, ktoré poukazujú na to, že sa jedná o množiny, ktoré majú nekonečný počet prvkov.

Je to naopak v prípade, ak rozdelíme organizáciu, ktorá sa nazýva republika na dve časti. Čo nám zostane? Ktojej časti zostane zástava, ktojej letecká spoločnosť? Ak rozdelíme jednu republiku na dve, získame niečo, čo je neúplnou republikou. Buď stratí polovicu diplomatických zastupiteľstiev v zahraničí, alebo jej zostane iba ťažký priemysel. A tí, čo boli predtým plnoprávnymi občanmi republiky, nimi prestanú byť. Stanú sa ochudobnenými občanmi, občanmi bez skutočných práv, občanmi skôr diktatúry ako republiky. Všetci poznáme históriu. Vyznie to paradoxne, ale príkladom štátnej organizácie, ktorú nemožno rozdeliť, je armáda. Žiadny štát nemá iba polovicu armády. So slovom armáda sa používa predložka *v*. Avšak nie je zriedkavosťou, že by sa rozdelili štátne organizácie, ktoré sa nazývajú ministerstvá: Ministerstvo školstva, vedy a kultúry je v mnohých krajinách rozdelené na tri samostatné ministerstvá. So slovom ministerstvo sa používa predložka *na*.

To znamená, že nie žeby sa v súvislosti s organizáciami používala predložka *na*, ako tvrdí Horecký, ale skôr použitie tejto predložky závisí od toho, (1) či sa organizácia dá rozdeliť bez toho, aby ňou prestala byť a (2) či sa dá rozdeliť bez toho, aby jej prvky prestali

patriť množine, ktorej patrili. Organizácia, ktorá sa nazýva republika, nespĺňa tieto dve podmienky, so slovom republika teda používame predložku *v*. Ale organizácia, ktorá sa nazýva Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, ich spĺňa. A takto ju máme od roku 1997 rozdelenú medzi mestá Prešov a Košice, pričom po rozdelení žiadny študent neprestal byť vysokoškolským študentom. So slovom univerzita používame predložku *na*.

Rozprávali sme o delení, teraz sa budeme zaoberať násobením.

Môžeme násobiť do nekonečna kilometre štvorcové okrajového regiónu bez toho, aby to ovplyvnilo ostatné regióny Slovenska. Napríklad, môžeme násobiť územie na kraji, Ukrajinu, až bude taká rozsiahla, že bude siahať až k Rusku. Alebo mohli by sme rozšíriť Zemplín tak, že by získal časť, ktorú mu zobral Sovietsky Zväz. Avšak počet kilometrov štvorcových vnútorného regiónu ako Turiec, je nemenný. Nemohli by sme ho znásobiť bez toho, aby to nemalo vplyv na iné podmnožiny množiny Slovensko, pretože, keď berieme do úvahy vnútorné hranice Slovenska, každý región sa začína tam, kde sa končia iné, čo je presne to, čo sa stalo, keď sme ukladali jedno mesto vedľa druhého.

Z toho vyplýva, že predložka *v* sa používa na označenie konštantného pomeru medzi obsahujúcim a obsiahnutými kilometrami štvorcovými. Naopak, ak kilometre štvorcové majú možnosť zväčšovať sa smerom do nekonečna, používa sa predložka *na*.

Nevieme do akej miery tento pokus prispôbiť matematiku používaniu *na* a *v* v súvislosti s regiónmi bude mať presvedčivú silu. Určitým spôsobom je porovnateľný s Horeckého opozíciou centrum – periféria, ale do otázky zasahuje toľko historických parametrov, že sa nazdávame, že navrhované pravidlo nebude vyhovovať všetkým prípadom.

Avšak pravidlo funguje ak rozprávame o krajinách. S krajinou Slovensko sa používa predložka *na*, kým s ostatnými krajinami sa používa predložka *v*. Tento rozdiel je možné vysvetliť zo *slovakocentrického* hľadiska nasledujúcim spôsobom:

Pripomeňme, že na Slovensko sa vošiel nekonečný počet Slovákov. A koľko Slovákov

sa teda vojde do Kanady? Možno diskutovať o tom, či by orgány tejto krajiny povolili vstup nekonečného množstva Slovákov. V rovnakom zmysle, ťažko by tiež počet Slovákov žijúcich v Kanade prevýšil počet Slovákov, ktorí sa narodili na Slovensku. Preto je počet emigrantov v každom prípade menší ako nekonečno. Pomer emigrantov vo vzťahu ku krajine, ktorá ich prijme sa dá vyjadriť prirodzenými číslami: 1.000.000, 2.000.000 emigrantov na jednu krajinu, napríklad.

3.8. Na dvore / vo dvore

V niekoľkých prípadoch sa používanie *na* a *v* strieda: *na dvore* / *vo dvore*, *na dedine* / *v dedine*, *na Vrútkach* / *vo Vrútkach*. Aby vysvetlil tieto alternácie, okrem opozícií *vnútri* / *na povrchu*, *centrum* / *periféria*, Horecký (op. cit.) zavádza dva nové parametre: *otvorený priestor* a *uzavretý priestor*. Konkrétne, v prípade opozície *na dvore* / *vo dvore* predložka *na* označuje otvorený priestor, kým predložka *v* označuje uzavretý priestor.

Toto nové pravidlo rieši alternanciu *na dvore* / *vo dvore*, ale nie je koherentné s inými používaniami *na* a *v*. Podľa uvedeného by sa s otvoreným priestorom ako je vesmír alebo Alpy mala používať predložka *na*. A s uzavretým priestorom ako je plaváreň alebo zimný štadión by sa mala používať predložka *v*.

Z nášho hľadiska, voľba *na* alebo *v* v navrhovaných alternanciách nezávisí od nových parametrov, na ktoré poukazuje Horecký, ale od pomeru medzi možným obsahom a jeho obsahujúcim. Ako sme uviedli, ak je nekonečno jeho prvým číslom, používa sa *na*. Ak nastane v pomere zmena, použije sa *v*. Faktory spôsobujúce rozhodujúcu zmenu sú napríklad to, (1) že sa objaví pokrievka, (2) že sa vytvorí hranica, (3) že sa uskutoční pohyb z periférie do centra alebo (4) z povrchu do vnútra, (5) že sa inštitúcia zmení na súkromnú spoločnosť, (6) že cestujúci objaví vedľa stanice dedinu s rovnakým menom, alebo (7) že tí, čo stoja, si sadnú. Takýchto faktorov je veľa, nie je však potrebné vytvárať nové pravidlo pre každý z nich.

Závery

Dúfame, že vysvetlenie používania predložiek *na* a *v* je jasné a predovšetkým vhodné pre čitateľa, ktorému nie je známa teória množín. V mnohých ohľadoch sa približuje tradičnému priestorovému vysvetleniu, avšak v iných sa s ním rozchádza. Alternatívne vysvetlenie predstavuje tri výhody:

(1) Zakladá sa na jedinom kritériu (pomer), kým tradičné vysvetlenie sa zakladá na viacerých (centrum, dnu, otvorený priestor, inštitúcia...)

(2) Jeden zo základov návrhu je matematickej povahy a preto sa redukuje jeho závislosť na dojmoch, ktoré bádateľ získava na prvý pohľad.

(3) Je koherentné s vysvetlením iných alternancií, ktoré sa objavujú v rámci rôznych gramatických kategórií.

Najdôležitejšou výhodou je bezpochyby táto posledná. Vid už od sedemdesiatych rokov spája do rámca jediného vysvetlenia veľmi rozdielne lingvistické fenomény. Aplikácia vidu na predložky sa preto dala očakávať. Autori citovaní v tejto práci sa radia k prúdu, ktorý smeruje k syntetickej gramatike, ktorá v súlade s kognitívnou lingvistikou ruší hranice medzi kategóriami vytvorenými analytickými gramatikami (Hilferty – Cuenca, 1999, s. 19.). Avšak je nevyhnutné uviesť, že jednotiacia teória slovesno-lexikálno-sémanticko-kvantifikačného vidu, hoci je základom navrhovanej alternatívy, predstavuje dôležitý nedostatok: uprednostňuje priradovanie vlastností pred opisom vzťahov. Toto je jedným z dôvodov, prečo nebola vidová teória doteraz aplikovaná na štúdium systému predložiek slovenčiny. Aj napriek zjavným paralelám sa stále bránime označovať rozdiel medzi *na* a *v*, ktorým sme sa zaoberali, ako vidový. Skôr by sme povedali, že rozdiel spočíva v spôsoboch vzťahu medzi obsahujúcim a obsahom, pozadím a tvarom.

Literatúra

BRINTON, L. J.: The Aktionsart of Deverbal Nouns in English. In: Temporal Reference, Aspect and Actionality, vol. 1. Ed. P. M. Bertinetto et al. Turín, Rosenberg & Sellier 1995. 27 s.

DAUBEN, J.: Georg Cantor, His Mathematics and Philosophy of the infinite. Princeton, Princeton University Press 1990.

DE MIGUEL, E.: El aspecto léxico. In: Gramática descriptiva de la lengua española. Ed. I. Bosque a V. Demonte. Madrid, Espasa Calpe 1999, s. 2977 – 3060.

HILFERTY, J. – CUENCA, M. J.: Introducción a la lingüística cognitiva. Barcelona, Ariel 1999. 19 s.

HORECKÝ, J.: Konkurencia predložiek *na a v*. Kultúra slova 32, 1998, s. 193 – 197.

GOOGLE: www.google.sk, 2007.

INHELDER, B. – PIAGET, J.: The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence. London, Routledge 1999, s. 107 – 122.

JACKENDOFF, R. S.: Parts and Boundaries. In: Lexical & Conceptual Semantics. Ed. B. Levin a S. Pinker. Amsterdam, Blackwell 1991. 16 s.

KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. (Red.): Krátky slovník slovenského jazyka. 3. vyd. Bratislava, SAV 1989.

LANGACKER, R. W.: Nouns and Verbs. In: Language 63, 1987, s. 53 – 94.

VERKUYL, H. J.: A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and Atemporal Structure. Cambridge, Cambridge University Press 1993.